

راهکارهای فرهنگی ترویج حجاب

دکتر اسماعیل آقابابائی بنی*

اشاره

از آنجاکه تحولات فرهنگی جامعه برخوردی گوناگون با مسئله حجاب را در جامعه رقم می‌زند و امروزه به دلیل گسترش رسانه‌های جمعی اعم از ماهواره و اینترنت و فراگیر شدن شبکه‌های اجتماعی، طرح آرای مختلف به آسانی صورت می‌گیرد و بسیار از شبهه‌ها و اشکال‌ها همچنان بی‌پاسخ می‌مانند. افزون بر توجه به سابقه حجاب در ادیان مختلف و ضرورت آن در دین مبین اسلام که به اشکال مختلف بیان و در جامعه ارائه می‌شود و کسانی مثل شهید مرتضی مطهری در کتاب مسئله حجاب به این امر مهم می‌پردازند که تأکید بر حجاب ویژه دین اسلام نیست و اشکال‌های مخالفان حجاب را به تفصیل پاسخ می‌دهند، گذشت زمان عمق بخشیدن به این قبیل مباحث و آگاهی بخشی به افراد و خانواده‌ها را ضروری‌تر می‌کند؛ به‌ویژه از این حیث که عوامل مؤثر بر بدحجابی در حال تغییر است و از عوامل مختلف فرهنگی، خانوادگی، سیاسی، روانی و شخصیتی، اجتماعی، تاریخی و اقتصادی نباید غافل بود.^۱

* دانشیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱. در سال ۱۳۸۴ پژوهشکده فقه و حقوق مسئله حجاب را در دو شاخه «فقهی - حقوقی» و «فرهنگی - اجتماعی» با عنوان «حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی» در دستور کار همایش ملی قرار داد که در نهایت در دهم خرداد سال ۱۳۸۶ مراسم ویژه همایش برگزار شد و حاصل آن در سال ۱۳۸۷ در مجموعه‌ای سه جلدی در حجم حدود ۱۸۰۰ صفحه در قالب مقالات، سخنرانی‌ها و مصاحبه‌ها به کوشش ابراهیم شفیعی سروستانی به جامعه علمی عرضه گردید. با گذشت زمان و تبدیل شدن حجاب به مسئله روز از یک‌سو، حجیم و گاه تکراری بودن مباحث مطرح شده در مجموعه یادشده از سوی دیگر و کاربردی بودن بسیاری از راهکارهای ارائه شده، باعث شد آثار علمی همایش یادشده با تحلیل‌ها و دسته‌بندی جدید در قالب کتابی با حجم اندک با عنوان حجاب: عوامل،

این نوشتار مهم‌ترین راهکارهای فرهنگی ترویج حجاب را بر اساس نظر برخی کارشناسان به‌اختصار بیان می‌کند.

۱. تشویق و ارزش دانستن حجاب

یکی از راهکارهای فرهنگی، فراهم کردن زمینه تشویق به حجاب و ارزش دانستن آن در جامعه است؛ چنان‌که برخی بر همین اساس توصیه می‌کنند: «یکی از مقدمات فراهم آوردن چنین فضایی، فرهنگ‌سازی و ارزش‌آفرینی است؛ بدین معنا که عفاف و حجاب در جامعه ارزش بالایی بیابد و کسانی که عفاف را ارج می‌نهند و حجاب را محترم می‌شمارند، از منزلت اجتماعی و احترام برتر و بیشتری برخوردار باشند و شخصیت و حرمت آنها بیشتر پاس داشته شود. در قرآن کریم، به صورت عام، اهل تقوا نزد خداوند برتر و گرامی‌تر دانسته شده‌اند: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقِيكُمْ»^۱ که در واقع، نوعی مسابقه عملی برای کسب تقوای بیشتر است. در نقطه مقابل، کسانی که عفاف را ارج نمی‌نهند و در عمل به حجاب وفادار نیستند، احترام و منزلت پایین‌تری دارند و حتی اگر بر عمل خویش اصرار ورزند، با نوعی بی‌اعتنایی و کم‌توجهی در جامعه روبرو می‌شوند. امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «امرنا رسول الله صلی الله علیه و آله ان تلقی اهل المعاصی بوجه مکفهره»^۲ همچنین در روایات متعددی از سازش‌کاری با گناهکار نهی شده و موجب استحقاق عقوبت دانسته شده است.^۳ به‌یقین، با فراهم آمدن چنین شرایط و فضایی، کسانی که نگاه‌ها، برخوردها و داورهای اجتماعی در نظرشان اهمیت دارد، به حفظ گوهر عفاف و صدف حجاب تشویق می‌شوند؛ زیرا کمترین تأثیر فراهم شدن چنین فضایی، رشد این باور در بسیاری از افراد جامعه است که حفظ گوهر عفاف و صدف حجاب، سودمندتر، کم‌هزینه‌تر و در مجموع به‌صرفه‌تر است. به طور طبیعی، این وضعیت انسان‌هایی را که معمولاً

مسئولیت‌ها و راهکارها به قلم نویسنده به نگارش درآید و آنچه در ادامه می‌آید، بخش کوتاهی از نوشته حاضر است.

۱. حجرات: ۱۳.

۲. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۶، ب ۶.

۳. نک: محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۲، ص ۳۸۶، ج ۱۴، ص ۵۴؛ محمد بن حسن طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۱۸۰.

در روش و منش و گزینش خویش بر اساس اصل هزینه و فایده عمل می‌کنند، به سوی این هدف خواهد کشید»^۱.

روشن است این نگرش زمانی می‌تواند نهادینه گردد که هم ادارات دولتی توجه کافی به حجاب داشته باشند، هم در سطح مدارس و دانشگاه‌ها حجاب را ارزش بدانند و هم در برنامه‌های تلویزیونی و مانند آن افراد باحجاب در سطح پایین‌تر از افراد بی‌تفاوت به حجاب دانسته نشوند.

۲. آگاهی بخشی

جنبه دیگر راهکارهای فرهنگی را می‌توان آگاهی بخشی و بیان چرایی حجاب برای افراد مختلف با گرایش‌های متفاوت دانست.^۲ چنان‌که برخی بر همین اساس نوشته‌اند:

نهادهای فرهنگی جامعه وظیفه دارند با آگاهی بخشی در زمینه احکام اسلامی، آن را برای همه گروه‌های فکری و سنی جامعه به روشنی تبیین کنند و با استدلال عقلانی و فراخوانی حکیمانه و پسندیده، فکر و دل آنان را به اجرای احکام اسلام متمایل سازند. به‌ویژه در این زمینه باید با استفاده از روش‌های هنری و تبلیغی و با زبان داستان، فیلم، نمایش‌نامه و سرود مانند آن، از یکسو آثار مثبت عمل کردن به دستورهای اسلامی را به زیبایی و هنرمندی به تصویر کشید و از سوی دیگر، باید آثار منفی عمل نکردن به دستورهای اسلامی را بیان کرد.^۳

نیز برخی بر این باورند که برخی آثار بدحجابی ناپیدا است؛ مانند کم‌شدن مودت و محبت در خانواده و رواج رابطه مکانیکی به جای رابطه عاطفی و بروز افسردگی در زن و مرد و انتقال آن به فرزندان و ... که بر همین اساس پیشنهاد داده‌اند «مراکز علمی شکل بگیرد و کارش این باشد که تصویر درستی از موضوع حجاب و پیامدهای آن را در ایران نشان دهد».^۴ نیز توجه به بخش آموزش در سطح خانواده و مدارس نیز از جمله موارد دیگری است که مدنظر برخی کارشناسان

۱. سعید ضیائی فر، «مبانی اختیارات نظام اسلامی در زمینه جلوگیری از بدحجابی»، ج ۱، ص ۲۲۴ - ۲۲۵.

۲. برای اطلاع بیشتر نک: سیدحسین اسحاقی، «هست‌ها و بایدهای فرهنگ حجاب و عفاف»، ج ۲، ص ۲۹۵ - ۲۹۶.

۳. سعید ضیائی فر، «مبانی اختیارات نظام اسلامی در زمینه جلوگیری از بدحجابی»، ج ۱، ص ۲۲۹ - ۲۳۰.

۴. حسن بنیانیان، «سیاست‌های کلان فرهنگی و مسئله حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۱۷۰.

قرار گرفته است.^۱

در این بین یکی از مشکلات، توجه یک‌طرفه به مسئله حجاب است؛ به این معنا که مخالفان باحجاب از متون دینی و فقهی مواردی را برمی‌گزینند که موافق دیدگاه آنان است، بی‌آنکه به پاسخ‌های مخالفان توجه کنند. همین نگرش در بازفرستادن پیام‌ها در شبکه‌های اجتماعی هم نمود دارد و نشان‌دادن مسئله فردی بودن حجاب بسیار پررنگ‌تر می‌گردد؛ حال آنکه توجه به دلایل دو طرف و انتخاب رأی برتر بر اساس استدلال و منطق و نه فقط تکیه بر جنبه تعبدی آن و حتی روی آوردن به استدلال‌های برون‌دینی در آگاه‌بخشی می‌تواند نقش بسزایی را ایفا کند؛ نگارنده در کتاب حجاب؛ عوامل، مسئولیت‌ها و راهکارها، این شیوه را در پیش گرفته است.

۳. شناسایی زمینه‌ها

راهکار دیگر، شناسایی زمینه‌های رواج بدحجابی در جامعه است. اکنون نیروی انتظامی شاخص‌ترین مسئولیت را در برخورد با اعمال مجرمانه بر عهده دارد و تا زمانی که نداشتن حجاب شرعی عنوان مجرمانه داشته باشد، این مسئولیت به عنوان ضابط قضایی متوجه این نهاد است؛ با این وجود مسئولان این نهاد، زمینه‌های آسیب را در جامعه می‌شناسند و بر تقدم کارهای فرهنگی بر برخورد قهری اذعان دارند. در یکی از اظهارنظرها آمده است:

ناهنجاری در پوشش و بدحجابی به دلیل شکستن حریم امنیت اخلاقی، مستلزم برخورد قهری و به لحاظ وصف مجرمانه آن قابل پیگرد قضایی است؛ ولی ماهیت فرهنگی آن، مستلزم بسترسازی و گسترش آموزش‌های دینی و تقویت باورها و ارزش‌ها و توجه به اصل پیشگیری است. جامعه باید مصون‌سازی شود و مسئولیت‌پذیر باشد. قوای قهری باید به وظایف و تکلیف خود عمل و سازمان‌های مسئول را به اجرای مأموریت‌های فرهنگی یا اصلاح رفتار تشویق کنند. با این حال اراده جمعی دستگاه‌های دولتی، فرهنگی و نهادهای مدنی برای اصلاح رفتار و مقابله با لابی‌گری فرهنگی و انحرافات اخلاقی اهمیت دارد تا به جنبش‌ها و حرکت رو به سوی تعالی توجه شود. همه این فرآیندها در چهار محور آموزشی، اجرا، اقتصاد و کنترل قابل

۱. فاطمه آلیا، «مجلس شورای اسلامی و طرح سامان‌دهی مد و لباس (گفتگو)»، ج ۳، ص ۸۹؛ ر.ک به: معصومه ابتکار، «دولت اصلاحات و مسئله حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۹۸.

طرح است.^۱

عوامل و زمینه‌ها را می‌توان در دسته‌های فرهنگی، خانوادگی، سیاسی، روانی و شخصیتی، اجتماعی، تاریخی و اقتصادی جای داد و به فراخور هر یک، راهکار مناسبی برای از بین بردن آن زمینه و عامل در نظر گرفت.

۴. معرفی الگو

معرفی الگو، یکی دیگر از توصیه‌های فرهنگی برای حجاب است. اهمیت معرفی الگو از آنجاست که به اعتقاد برخی:

وقتی نهادهای فرهنگی جامعه در معرفی الگو از خود سستی نشان دهند، دشمن به راحتی الگوهای خود را به جوانان و نوجوانان معرفی می‌کند. الگوهای مناسب نیز اگر معرفی شوند، به علت ناآشنایی و ناپختگی جوانان و بر اثر وسوسه‌های فکری و جلوه‌گری الگوهای کاذب، اعتبار خویش را به آسانی از دست می‌دهند. این خطر فرهنگی، دختران را که احساسات آنها در اوج است، بیش از پسران تهدید می‌کند.^۲

با پذیرش معرفی الگو در جایگاه یک راهکار فرهنگی برای نهادینه‌سازی حجاب در جامعه، چند جنبه برای آن می‌توان در نظر گرفت:

الف) معرفی افراد در جایگاه الگو: برخی درباره ارتباط الگو با فرهنگ‌سازی معتقدند: «باید با روش مناسب، با تقویت و اصلاح باورهای مردم به نحوی که احساس و عاطفه آنها هم آن را پذیرا باشد، رفتارهای ناشی از این باور را به وجود آورید؛ برای مثال در موضوع رفتار حجاب، بتوانیم زنانی را تربیت کنیم که وقتی در مورد حجاب نظر می‌دهند، این افراد با همه احساس و عاطفه‌شان، پوشش را پذیرفته باشند و هم وقتی درباره آن توضیح می‌خواهیم، باورهای خود را توضیح دهند».^۳ همچنین در کلام کارشناسی دیگری آمده است:

پیشنهاد دیگر این است که در معرفی اسوه‌ها و الگوهای موفق در جامعه از زنان و دختران در عرصه‌های مختلف اجتماعی، علمی، آموزشی باید به عنصر عفاف و حجاب به عنوان یک

۱. امجد زین‌الدین، نیروی انتظامی و مقابله با پدیده بدحجابی، ج ۳، ص ۲۰۵.

۲. سیدحسین اسحاقی، «هست‌ها و باید‌های فرهنگ حجاب و عفاف»، ج ۲، ص ۲۹۲.

۳. حسن بنیانیان، «سیاست‌های کلان فرهنگی و مسئله حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۱۵۱.

ارزش مهم توجه شود و در تبلیغات، آثار هنری و ادبی، فیلم‌های سینمایی، کتاب‌ها و محصولات فرهنگی، شأن و منزلت انسانی زنان باحجاب مورد توجه قرار گیرد و جوانان را نسبت به سیره عملی معصومین علیهم‌السلام و بزرگان علمی و ادبی و سالکان دین، منطبق با مقتضیات زمان و شرایط آنان آشنا سازند.^۱

نکته قابل توجه دیگر اینکه سپردن کار به افرادی که خود معتقد به حجاب و ملتزم به رعایت آن هستند، راهکار فرهنگی مهمی است که بی‌توجهی به آن پیامدهای منفی بسیار دارد. برخی باورمندند:

مدیر یک اداره وقتی به فرهنگ حجاب توجه نداشته باشد، بی‌گمان افرادی را استخدام می‌کند که برای فرهنگ حجاب و عفاف ارزش قائل نیستند. فضای محیط کار این‌گونه تغییر می‌کند. نقش کارمندان دولت در نهادینه‌شدن فرهنگ، ویژه و اثرگذار است. حجاب کارمندان در انتخاب پوشش دیگر افراد جامعه می‌تواند نقش بسزایی داشته باشد. اول انقلاب این‌گونه نبود. همه مدیران به فرهنگ اسلامی نظر داشتند و مرزها را نادیده نمی‌گرفتند و ملاک‌هایی برای گزینش افراد داشتند.^۲

چنان‌که در تشویق افراد و گاه اعطای جایزه، نشان دادن افراد بدحجاب از تلویزیون می‌تواند نتیجه ضدفرهنگی در جامعه ایفا کند.^۳

ب) ارائه لباس مناسب و فراهم‌سازی زمینه دسترسی آسان به آن: با وجود آنکه معرفی مد و الگوی مناسب با فرهنگ ایرانی بارها مدنظر مسئولان قرار گرفته است و نمایشگاه‌های مد و لباس برای معرفی و ارائه پوشاک مناسب ارائه گردیده است، تا کنون راهکار موثقی نبوده‌اند و رفع موانع موجود می‌تواند راهکار مناسب فرهنگی به شمار آید.

۵. پرهیز از نگاه اقتصادی به فرهنگ

نگاه اقتصادی و سودآورانه به مسئله فرهنگ یکی از مشکلات اساسی در ناکارآمدی فرهنگ‌سازی است. برخی با طرح این آسیب و پرهیزدادن از آن برای یک راهکار آورده‌اند:

۱. بتول محتشمی، «طرح‌های سامان‌دهی حجاب و عفاف (گفتگو)»، ج ۳، ص ۲۶۶.

۲. فاطمه آلیا، «مجلس شورای اسلامی و طرح سامان‌دهی مد و لباس (گفتگو)»، ج ۳، ص ۷۸.

۳. نک: همان، ص ۷۹.

یک نگاه اقتصادی به فرهنگ بوده است، نگاه درآمدزا و سودزا به فرهنگ بوده است. حتی در برنامه چهارم مصوب ذیل توسعه فرهنگی، بحث اقتصاد فرهنگ آمده است؛ یعنی فرهنگ را تا آنجایی پیش ببریم که درآمدزا باشد. به نظر من این نگاه برای یک انقلاب فرهنگی معنا ندارد؛ چطور ما برای معیشت مردم یارانه می‌دهیم، ولی برای فرهنگ مردم یارانه ندهیم؟ اگر برای مردم حقوق فرهنگی و برای دولت وظیفه فرهنگی قائل هستیم، حتماً باید یارانه‌هایی هم پرداخت شود. در طرح مد و لباس ما می‌گوییم دولت حمایت کند؛ یعنی یارانه بدهد.^۱

نیز برخی هشدار می‌دهند: «خانم‌ها و آقایان حاضر در غرفه‌ها که تقلیدی از فرهنگ بیگانه است، آسیب‌زاست. به کسانی که این فضا و غرفه‌ها را برای سود مادی و پیشرفت‌های اقتصادی تدارک می‌بینند، باید هشدار داد که آخرت و دین و فرهنگ خود را نفروشند».^۲ به عبارت دیگر، در فرهنگ سازی باید به هزینه‌بر بودن آن، نتیجه طولانی مدت داشتن و نادیده گرفتن فرهنگ برای سود مادی توجه و از فداکردن فرهنگ برای اقتصاد پرهیز کرد.

۶. تبیین عقلانی و برون‌دینی حجاب

در اقلان مردم به رعایت حجاب، استفاده از کلام بزرگان و آیات و روایات در جایگاه باوری دینی، اگر در بخش متدین جامعه مؤثر باشد، در بخش دیگری که تقید کمتری به مسائل دینی دارند، چندان کارساز نخواهد بود؛ از این رو برخی نگاه برون‌دینی را مقدم بر نگاه درون‌دینی می‌دانند و معتقدند:

نگاه عمومی و برون‌دینی به این مبحث هم به اندازه کافی می‌تواند راهگشای موضوع باشد؛ چون می‌تواند مقدمات منطقی بحث را در دسترس قرار دهد؛ چون موضوع از جنس موضوعات اجتماعی است. در مباحث اجتماعی به هر حال تأثیر و تأثرها و کارکردها فوق‌العاده قابل توجه است.^۳

همچنین تبیین دیدگاه‌های کارشناسی و تحلیلی و مبانی آن به زبان اقشار مختلف اجتماعی و متناسب با مصرف‌کنندگان و محیط‌های مختلف و سنین مختلف را راهکار نگاه برون‌دینی

۱. عماد افروغ، «نگرش جامعه‌شناختی به پدیده بدحجابی (گفتگو)»، ج ۳، ص ۱۳۲.

۲. فاطمه آلیا، «مجلس شورای اسلامی و طرح سامان‌دهی مد و لباس (گفتگو)»، ج ۳، ص ۸۸.

۳. مصطفی پورمحمدی، «حجاب و عفاف از منظر امنیت اجتماعی (سخنرانی)»، ج ۳، ص ۵۶.

بر می‌شمرند و می‌گویند:

[ما] خیلی وقت‌ها مرعوب فضاهای غالب و حاکم هستیم و از روش‌های صحیح و جذاب کمتر استفاده می‌کنیم و تلاش برای روشن‌گری و ابهام‌زدایی کمتر صورت می‌گیرد. باید برای این مقوله فکر اساسی و جدی بکنیم و فکر می‌کنم یکی از وظایف اصلی ساختارهای تبلیغاتی و مؤسساتی چون دفتر تبلیغات همین مطلب است که مقام معظم رهبری در دیدارهای مختلفی بر آن تأکید داشته‌اند.^۱

۷. توجه‌دادن به آموزه‌های شرع

به‌جز معرفی حجاب در جایگاه تکلیفی دینی که به‌هرحال در بخشی از افراد جامعه می‌تواند نقش فرهنگی قابل توجهی ایفا کند، آموزه‌های دیگری از شرع که بی‌ارتباط با موضوع حجاب نیست، مدنظر برخی قرار گرفته است و معتقدند: «در کشور ما، شرع با عرف مخلوط شده است. عرفیات غیر منطقی و غیر عقلانی موجب شده است که دسترسی به همسر و ارضای نیازی طبیعی، خیلی سخت شود».^۲ مقاومت فرهنگی در برابر ترویج ازدواج موقت و نادرست بودن خواستگاری از جانب دختر یا خویشان وی مثل پدر در جامعه نهادینه نشده است؛ «درحالی‌که در گذشته تاریخ اسلام این حرف‌ها نبوده است. ... حالا سن متوسط ازدواج ۲۸ سال است. بلوغ هم ۱۳ - ۱۴ سال است».^۳ بی‌توجهی به معادباوری، غلبه فرهنگ اصالت سود، کم‌رنگ شدن امر به معروف و نهی از منکر، نبود صمیمیت در خانواده‌ها، کم‌توجهی به قرآن و ... زمینه بدحجابی را در جامعه رقم می‌زند؛^۴ درحالی‌که احیای آموزه‌های دینی خود می‌تواند راهکار فرهنگی مهمی در ترویج حجاب باشد. نکته دیگر در کم‌رنگ شدن امر به معروف و نهی از منکر در جامعه آن است که مردم با شکل‌گیری حکومت دینی، تصور کرده‌اند تکلیف از آنها ساقط شده است و چندان رغبتی برای احیای فرهنگ اسلامی و ایرانی ندارند.

۱. همان، ص ۵۷.

۲. حسن بنیانیان، «سیاست‌های کلان فرهنگی و مسئله حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۱۷۶.

۳. همان؛ نیز نک: مصطفی پورمحمدی، «حجاب و عفاف از منظر امنیت اجتماعی (سخنرانی)»، ج ۳، ص ۶۴ به بعد.

۴. فاطمه آلیا، «مجلس شورای اسلامی و طرح سامان‌دهی مد و لباس (گفتگو)»، ج ۳، ص ۷۳.

همچنین در توجه به شرع، می‌توان از تلقی نکردن حجاب در جایگاه مسئله فردی و پرهیز از افراط و تفریط نام برد؛ چنان‌که برخی با اشاره به همین مطلب اظهار داشته‌اند: «اینکه حجاب را مسئله‌ای فردی بدانیم، ناهنجاری‌های بسیاری در جامعه به وجود می‌آورد و خیانت بزرگی به جامعه مسلمانان است»^۱.

۸. دیگر راهکارها

مواردی که اشاره شد برخی از راهکارهای فرهنگی است و افزون بر آن از راهکارهای دیگر نیز می‌توان بهره گرفت که برخی کوشیده‌اند همه راهکارهای فرهنگی را به شرح زیر شمارش کنند: «۱. اصلاح نظام آموزشی و تربیتی از عوامل مهم تغییر در نظام ارزشی نسل آینده است؛ لذا باید در آشناکردن نسل جوان با حدود شرعی و از جمله فلسفه حجاب و اقتناع فکری آنان در مسائل دینی طی آموزش‌های مختلف رسمی و غیررسمی همت ویژه‌ای مصروف داشت. ۲. برخورد اصولی با تکنولوژی‌های جدید رسانه‌ای وارد شده در عرصه خانواده و مدیریت صحیح آن.

۳. افزایش نظارت خانواده بر نسل جوان توسط آموزش گسترده والدین و ایجاد مهارت در آنان در نحوه صحیح برخورد با معضلات فکری نسل حاضر.

۴. اصلاح سیاست‌های صداوسیما در مقوله زن و پوشش از طریق بازتعریف مفهوم هنر و تدوین فلسفه هنر اسلامی، به دلیل تأثیرگذاری عمیق در باورها، تمایلات و رفتار عمومی.

۵. بازگرداندن مقررات خاص در محیط‌های آموزشی و علمی و استانداردهای پوشش و رفتار در این محیط‌ها و پرهیز از برخورد تسامح‌گرایانه و یا افراطی.

۶. آرمان‌پردازی و الگوسازی برای نسل جوان با توجه به گنجینه شهدای ارزش‌مند انقلاب و جنگ تحمیلی.

۷. نظارت و شدت عمل بر عملکرد جریان‌های سیاسی و امنیتی درگیر در مفاصل اخلاقی و عفت عمومی.

۸. حمایت از ناهیان منکر به صورت تقویت مهارت‌ها و اتخاذ شیوه‌های مطلوب از سوی آنان و پشتیبانی از عملکرد قانونی آنها.

۱. همان، ص ۸۰.

۹. تغییر ساختاری در نهادهای فرهنگی کشور از جمله وزارت ارشاد و صداوسیما.
۱۰. رعایت اصل تقلیل اختلاط در محیط و تخصیص امکانات ویژه به زنان و توسعه امکانات آموزشی - ورزشی، تفریحی - بهداشتی و فضاهای اجتماعی ویژه برای بانوان و ایجاد فضای مناسب اداری بدون اختلاط با مردان.
۱۱. تأکید بر اجرای طرح عفاف و حجاب به صورت کلان و همه‌جانبه و پرهیز از رویکرد تجزیه‌گرایانه یا اجرای بخشی از اجزای یک طرح.
۱۲. کنترل اماکن تحت نظارت دولت و دستگاه‌های دولتی در ارتباط با نوع پوشش کارمندان و مراجعین»^۱

همچنین چنان‌که اشاره شد، یکی از عوامل فرهنگی بدحجابی، بی‌توجهی یا کم‌توجهی به حق انتخاب جوانان است؛ از این‌رو راهکاری که برای نهادینه‌شدن حق انتخاب مطرح می‌شود این است: «هرگز از جنبه‌های بازدارنده، تنبیهی و محدودکننده استفاده نشود، بلکه رویکردی تشویقی باشد که حجاب را تعریف کند و تنوع آن را ممکن سازد. ایجاد محدودیت و برخورد‌های آمرانه در اداره‌ها و دیگر مکان‌ها هرگز جواب نمی‌دهد»^۲ به گونه‌ای که برخی شرط الگوگیری را تشویق و نه تحمیل دانسته‌اند^۳ و برخی دیگر گفته‌اند: توسل به روش‌های تنبیهی «غلط‌ترین روش در دنیا است؛ زیرا ارزش‌ها را هرگز نمی‌توان با تنبیه و دستور جا انداخت. شما نمی‌توانید اخلاق را به صورت دستوری جا بیندازید. اخلاق باید اول درک شود و فلسفه‌اش جا بیفتد و بعد با تمام وجود درونی شود»^۴.

جمع‌بندی

میان عوامل و زمینه‌های مختلف شکل‌گیری بدحجابی و بی‌حجابی در جامعه می‌توان به عوامل فرهنگی، خانوادگی، سیاسی، روانی و شخصیتی، اجتماعی، تاریخی و اقتصادی اشاره کرد؛

۱. زهره طیب‌زاده، «آسیب‌ها و موانع گسترش فرهنگ عفاف و حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۴۹ - ۵۰.

۲. معصومه ابتکار، «دولت اصلاحات و مسئله حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۱۱۶.

۳. نک: کبری مجیدی بیدگلی، «بایسته‌های فرهنگی و اجتماعی گسترش فرهنگ حجاب و عفاف»، ج ۲، ص ۶۱۴

به بعد.

۴. شکوه نوابی‌نژاد، «ملاحظات روان‌شناختی در موضوع حجاب (گفتگو)»، ج ۳، ص ۲۹۰.

البته عوامل فرهنگی اهمیت بسزایی دارد و وظایف نهادهای فرهنگی را سنگین تر می‌کند. آگاهی‌ندادن به پیامدهای بدحجابی و بی‌حجابی در جامعه به بی‌تفاوتی افراد در برابر حجاب می‌انجامد و به دنبال آن، ارزش‌ندانستن حجاب در جامعه، زمینه بدحجابی را رقم می‌زند؛ حال آنکه تشویق به حجاب در جامعه و ارزش‌دانستن آن می‌تواند راهکار مهمی برای ترویج حجاب دانسته شود.

در مسئله آگاهی‌بخشی، نگاه یک‌طرفه و بی‌توجهی به استدلال‌ها و شبهات طرف مقابل موجب می‌شود هر کسی به فراخور باور خود به مخالفت با بدحجابی یا ترویج آن روی آورد که شایسته است نهادهای مختلف در آگاهی‌بخشی استدلال‌های مخالفان و موافقان را مدنظر قرار دهند و با روی آوردن به استدلال‌های برون‌دینی، زمینه اقناع عمومی را برای همه از جمله کسانی که چندان به آموزه‌های دینی پایبند نیستند، فراهم آورند.

در باره آموزه‌های شرع گرچه شهید مطهری در کتاب مسئله حجاب گام مهمی در این زمینه برداشتند و آثار دیگری هم توسط دیگر اندیشمندان در این باره فراهم آمد، پاسخ‌گویی به شبهاتی که در فضای مجازی دست به دست می‌چرخد، نیاز جدی است و نمی‌توان کارهای انجام‌شده را در این مسئله کافی دانست.

کتاب‌نامه

۱. ابتکار، معصومه، «دولت اصلاحات و مسئله حجاب (گفت‌گو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۲. اسحاقی، سیدحسین، «هست‌ها و بایدهای فرهنگ حجاب و عفاف»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۳. افروغ، عماد، «نگرش جامعه‌شناختی به پدیده بدحجابی (گفت‌گو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۴. آقابابائی بنی، اسماعیل، حجاب؛ عوامل، مسئولیت‌ها و راهکارها (بازنویسی کتاب حجاب؛ مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی)، در دست نشر.
۵. آلیا، فاطمه، «مجلس شورای اسلامی و طرح سامان‌دهی مد و لباس (گفت‌گو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۶. بنیانیان، حسن، «سیاست‌های کلان فرهنگی و مسئله حجاب (گفت‌گو)»، در: حجاب،

۷. پورمحمدی، مصطفی، «حجاب و عفاف از منظر امنیت اجتماعی (سخنرانی)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۸. جعفریان، رسول، رسائل حجاییه، قم: دلیل ما، ۱۳۸۰ ش.
۹. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: موسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۹ ق.
۱۰. زیبایی‌نژاد، محمدرضا، «نظام اسلامی و مسئله پوشش زنان»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۱. ضیائی‌فر، سعید، «مبانی اختیارات نظام اسلامی در زمینه جلوگیری از بدحجابی»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۲. طیب‌زاده، زهره، «آسیب‌ها و موانع گسترش فرهنگ عفاف و حجاب (گفتگو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۳. طوسی، محمد بن حسن، تهذیب الأحکام، ۱۰ جلد، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش.
۱۵. مجیدی‌بیدگلی، کبری، «بایسته‌های فرهنگی و اجتماعی گسترش فرهنگ حجاب و عفاف»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۶. محتشمی، بتول، «طرح‌های سامان‌دهی حجاب و عفاف (گفتگو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.
۱۷. مطهری، مرتضی، مسئله حجاب، تهران: صدرا، ۱۳۷۹ ش.
۱۸. نوایی‌نژاد، شکوه، «ملاحظات روان‌شناختی در موضوع حجاب (گفتگو)»، در: حجاب، مسئولیت‌ها و اختیارات دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۷ ش.